

Percepties over maatschappelijke rechtszaken in de democratische rechtsstaat

Opinieonderzoek Ipsos I&O

Augustus 2025

In opdracht van advocatenkantoor
Pels Rijcken

Colofon

Uitgave

Ipsos I&O

Zuiderval 70
7543 EZ Enschede

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Amstelveenseweg 760
1081 JK Amsterdam

Ericssonstraat 2
5121 ML Rijen

Rapportnummer

2025/150

Datum

augustus 2025

Opdrachtgever

Pels Rijcken

Auteurs

Meike Westerhof
Maartje van de Koppel

Copyright

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Maatschappelijke rechtszaken krijgen steun, maar hangt af van onderwerp	4
Rechtsstaat krijgt meer vertrouwen dan de overheid	5
Verdeeldheid over verhouding politieke en rechterlijke macht	5
1 Inleiding	8
1.1 Aanleiding en achtergrond	8
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	8
1.3 Uitvoering van het onderzoek	8
1.4 Leeswijzer	9
2 De democratische rechtsstaat	11
2.1 Vooral justitiële instituties krijgen vertrouwen	11
2.2 Democratische rechtsstaat volgens Nederlanders: vrijheid, gelijkheid en volksvertegenwoordiging	12
2.3 Goede kennis van de democratische rechtsstaat	13
2.4 Grondwet en meerderheidsstem even belangrijk	14
2.5 Meerderheid vindt dat democratische rechtsstaat goed functioneert	15
3 Maatschappelijke rechtszaken	18
3.1 Maatschappelijke rechtszaken vooral geassocieerd met milieuzaken	18
3.2 Steun maatschappelijke rechtszaak afhankelijk van onderwerp	18
3.3 Sterke behoefte aan transparantie bij rechtszaken tegen overheid	21
3.4 Rechtszaken tegen de overheid vergroten wantrouwen bij sceptici	22
3.5 Nederlanders verdeeld over grenzen tussen politiek en rechtspraak	22

Samenvatting

Aanleiding en achtergrond

Het spanningsveld tussen de democratie en de rechtsspraak staat regelmatig ter discussie, mede door de toename van maatschappelijke rechtszaken tegen de overheid. De landsadvocaat staat de overheid bij in zulke zaken en hij geeft de overheid juridisch advies. De landsadvocaat is werkzaam bij advocatenkantoor Pels Rijcken. Om een helder en actueel beeld te verkrijgen van de publieke perceptie van de democratische rechtsstaat, heeft Pels Rijcken opdracht gegeven tot een onderzoek naar de kennis over de rechtsstaat, maatschappelijke rechtszaken, en de percepties van de rol van media, politiek en rechtsspraak. Ipsos I&O voerde in juni 2025 dit onderzoek uit onder een representatieve groep van 1.000 Nederlanders. De centrale onderzoeksvraag luidde: "Hoe begrijpen, beoordelen en ervaren Nederlanders maatschappelijke rechtszaken in de democratische rechtsstaat?".

Maatschappelijke rechtszaken krijgen steun, maar hangt af van onderwerp

Steun voor maatschappelijke rechtszaken afhankelijk van onderwerp

Maatschappelijke rechtszaken krijgen steun van ongeveer de helft van de Nederlandse bevolking. Deze steun hangt echter samen met het onderwerp van deze rechtsspraak. Zonder een voorbeeld te geven van een maatschappelijke rechtszaak, vindt bijna de helft van de Nederlanders (45%) het een (zeer) goede zaak dat burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties rechtszaken tegen de overheid voeren. Dit is het hoogst onder jongeren van 18-24 jaar (82%) en hoogopgeleiden (72%). Een derde (32%) vindt het niet per se een goede of slechte zaak en twaalf procent vindt het een slechte zaak.

Twee groepen kregen een toelichting bij deze stelling. Bij groep 1 werd als voorbeeld een milieuorganisatie genoemd die de overheid aanklaagt vanwege het niet behalen van klimaatdoelen. In dit geval steeg het aantal mensen dat een maatschappelijke rechtszaak een (zeer) goede zaak vindt naar 55 procent. Groep 2 kreeg als voorbeeld een boerenorganisatie die tegen de regels van de overheid procedeert. Onder deze groep was de steun voor maatschappelijke rechtszaken zelfs 67 procent.

Voorstanders (45% van de Nederlanders) zien rechtszaken tegen de overheid als essentieel voor de rechtsstaat en democratische controle. Ze vinden dat de overheid zich aan de wet moet houden en dat rechtszaken een effectief middel zijn om overheidsbeslissingen te corrigeren en burgerbelangen te verdedigen. Tegenstanders (12% van de bevolking) beschouwen rechtszaken tegen de overheid als ondermijning van effectief en democratisch bestuur. Ze vrezen vertraging van beleidsuitvoering, hoge kosten, misbruik voor triviale kwesties en ondermijning van meerderheidsbeslissingen door een kleine groep. De middenstanders (32%) zien zowel positieve als negatieve kanten en vinden het afhankelijk van de specifieke zaak. Ze worstelen met de balans tussen democratie en rechtsspraak.

Rechtszaken tegen overheid vergroten wantrouwen bij sceptici

Ruim een derde (36%) zegt dat juridische procedures tegen de staat geen invloed hebben op hun algehele vertrouwen in de rechtsstaat. Bij drie op de tien Nederlanders (30%) zorgen dit soort rechtszaken juist voor méér vertrouwen, bij circa een kwart (22%) voor minder. Dit hangt echter sterk samen met hoeveel vertrouwen iemand al heeft. Bij Nederlanders die (al) vertrouwen hebben in de rechtsstaat (61%), vergroten rechtszaken vaker hun vertrouwen in het goed werken van de democratische rechtsstaat. Bij Nederlanders die al weinig vertrouwen hebben (35%), zorgen rechtszaken juist voor nóg minder vertrouwen in een goed

werkende rechtsstaat. Ook onder jongeren tot 34 jaar vergroten rechtszaken tegen de overheid vaker het vertrouwen in een goed functionerende democratische rechtsstaat.

Rechtsstaat krijgt meer vertrouwen dan de overheid

Meerderheid vertrouwt democratische rechtsstaat en justitie; overheid krijgt minder vertrouwen

Nederlanders hebben veel vertrouwen in justitiële instituties. Ruim de helft vertrouwt justitiële instituties als de politie (80%) en rechters (75%). Ook heeft een meerderheid van 61 procent van de Nederlanders vertrouwen dat de democratische rechtsstaat in Nederland werkt zoals deze zou moeten werken, met name hoogopgeleiden. Daarnaast hebben Nederlanders een goede kennis van de basisprincipes van een democratische rechtsstaat.

De Nederlandse overheid als geheel krijgt echter een stuk minder vertrouwen van Nederlanders: 38 procent zegt vertrouwen te hebben in de overheid. Het aantal Nederlanders dat de overheid vertrouwt ligt al een aantal jaar onder de helft¹ en is sinds dit jaar verder gedaald.

Onafhankelijke rechtspraak belangrijk volgens Nederlanders

In een democratische rechtsstaat bepaalt de meerderheid wie regeert en beperken rechtsstaat en Grondwet de overheidsmacht. Ongeveer de helft van de Nederlanders (48%) vindt beide aspecten even belangrijk, 30 procent verkiest het rechtsstatelijke element en 18 procent ziet de meerderheidsstelsel als belangrijkste. De meerderheid van de Nederlanders (73%) vindt dat rechters de overheid zouden moeten kunnen dwingen om onwettelijk beleid aan te passen en dat uitspraken van rechters onafhankelijk moeten blijven van de wensen van het parlement (71%).

Verdeeldheid over verhouding politieke en rechterlijke macht

Behoeft aan goede informatievoorziening door politici, journalisten en rechters rondom rechtszaken

Nederlanders hechten belang aan goede informatievoorziening over rechtszaken vanuit politici, rechters en de media, ongeacht hun standpunt over rechtszaken tegen de overheid of hun mate van vertrouwen in de democratische rechtsstaat. Over de stelling dat de media haar informerende rol op dit moment goed uitvoert zijn de meningen verdeeld. Mensen met weinig vertrouwen in de rechtsstaat zijn vooral kritisch: een derde van deze groep vindt dat de pers niet alle kanten van het verhaal belicht en een iets groter deel (36%) vindt de berichtgeving te simplistisch.

Verdeeldheid onder Nederlanders over wisselwerking tussen politiek en rechtspraak

De meningen van Nederlanders over de rol van politici en rechters in juridische procedures tegen de overheid lopen uiteen. De helft van de Nederlanders vindt dat politici hun mening over rechtszaken duidelijk moeten maken, ook als deze nog in behandeling zijn. Dit is vooral zo onder Nederlanders van 50 jaar en ouder, en mensen met een laag of middelbaar opleidingsniveau. Aan de andere kant vindt ook een flinke groep (39%) dat politici in Nederland te vaak kritiek hebben op uitspraken van rechters, met name hoogopgeleiden zijn deze mening toegedaan.

¹ *Vertrouwen in de overheid - Ipsos I&O Publiek*

Ruim een derde (36%) vindt dat het voor actiegroepen te makkelijk is om naar de rechter te stappen om het kabinet aan de wet te houden. Nederlanders onder de 34 delen deze opvatting het minst vaak.

Nederlanders zijn verdeeld over de rol van rechters in politieke kwesties. Drie op de tien (29%) vinden dat rechters zich niet moeten uitspreken over onderwerpen in politieke discussie, terwijl 36 procent dat wel vindt. Een vijfde (21%) meent dat rechters te vaak over regeringsbeleid oordelen, 35 procent is het daar niet mee eens. Nederlanders boven de 50 en lager opgeleiden zijn vaker kritisch over rechterlijke inmenging in politieke zaken.

Onderzoeksverantwoording

Ipsos I&O voerde dit onderzoek uit in opdracht van Pels Rijcken. Het onderzoek bestond uit een enquête onder het algemeen Nederlandse publiek. De vragenlijst is uitgezet in het I&O Research Panel en kon worden ingevuld van dinsdag 15 juli t/m 21 juli 2025. In totaal werkten 1.047 Nederlanders mee aan het onderzoek (54% respons). De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in november 2023. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken.

Inleiding

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en achtergrond

De landsadvocaat en zijn kantoorgenoten van advocatenkantoor Pels Rijcken vertegenwoordigen de Staat in procedures. Ze verlenen bijstand in juridische procedures en geven de Staat juridisch advies. Het juridisch en maatschappelijke krachtenveld rond de Staat is sterk in beweging. Zoals landsadvocaat Reimer Veldhuis recentelijk analyseerde, vervagen de grenzen tussen de rechtszaal, de media en de politiek. De opkomst van zogenoemde ‘maatschappelijke rechtszaken’ plaatst complexe politieke vraagstukken in een juridische arena, terwijl het politieke debat zelf juist een groeiende behoefte aan juridische argumentatie laat zien. De landsadvocaat opereert op het snijvlak van deze domeinen. In het licht van deze complexe en veranderende omgeving is bij Pels Rijcken de behoefte ontstaan om een helder en actueel inzicht te verkrijgen in de publieke perceptie van maatschappelijke rechtszaken in de democratische rechtsstaat en de rol die media, politiek en rechtspraak daarin vervullen.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is een representatief beeld te verkrijgen van de kennis en houdingen van Nederlanders ten aanzien van de rechtsstaat, en hoe zij deze beleven. Drie elementen staan hierin centraal:

- **Kennis** over maatschappelijke rechtszaken en de democratische rechtsstaat;
- **Houding** tegenover maatschappelijke rechtszaken in de democratische rechtsstaat;
- **Ervaring** van de invloed van media, politiek en rechtspraak rond maatschappelijke rechtszaken in de democratische rechtsstaat.

Uit de doelstelling volgt de volgende centrale onderzoeksvraag:

Hoe begrijpen, beoordelen en ervaren Nederlanders maatschappelijke rechtszaken in de democratische rechtsstaat?

Om deze vraag te beantwoorden, onderzoeken we de volgende deelvragen:

- Wat is het kennisniveau van Nederlanders ten aanzien van maatschappelijke rechtszaken en de democratische rechtsstaat?
- Wat zijn grondhoudingen van Nederlanders ten aanzien van maatschappelijke rechtszaken in de democratische rechtsstaat?
- Hoe kijken Nederlanders naar maatschappelijke rechtszaken?
- Hoe zien Nederlanders de rol van media, politiek en de rechtspraak rond maatschappelijke rechtszaken in de democratische rechtsstaat?

1.3 Uitvoering van het onderzoek

Enquête

Het onderzoek bestond uit een enquête onder het algemeen Nederlandse publiek. De vragenlijst is uitgezet in het I&O Research Panel en kon worden ingevuld van dinsdag 15 juli t/m maandag 21 juli 2025. Na een aantal dagen ontvingen panelleden die nog niet hadden meegedaan een herinneringsmail. Een aantal vragen is op tussen vrijdag 25 juli en maandag 28 juli (opnieuw) voorgelegd, vanwege een routingsfout in de originele vragenlijst.

Respons & weging

In totaal werkten 1.047 Nederlanders mee aan het onderzoek. Dat is een respons van 54 procent. De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in november 2023. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken.

Nauwkeurigheid & marges

Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van $n=1.000$ en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 3 procent. Indien de percentages niet optellen tot 100 procent, is dit het gevolg van afrondingsverschillen.

1.4 Leeswijzer

Verschillen tussen groepen

Waar statistisch significant en relevant lichten we verschillen in uitkomsten voor verschillende groepen, zoals leeftijdsgroepen en opleidingsniveaus, uit in het rapport. Bij uitkomsten over subgroepen zijn er minder waarnemingen dan in de totale steekproef, daarom zijn er grotere foutmarges van toepassing. Zo is bij de verschillende opleidingsgroepen een foutmarge van circa 5 procent van toepassing. Verschillen tussen groepen benoemen we alleen als deze statistisch significant zijn.

Indeling van het rapport

Het rapport is opgebouwd rond de drie centrale elementen (kennis, houding en ervaring). Deze elementen worden eerst behandeld in relatie tot de democratische rechtsstaat in het algemeen. Vervolgens worden ze behandeld ten aanzien van maatschappelijke rechtszaken en de rol van media, politiek en rechterlijke macht binnen de rechtsstaat.

De democratische rechtsstaat

2 De democratische rechtsstaat

2.1 Vooral justitiële instituties krijgen vertrouwen

Vertrouwen in justitiële instituties relatief hoog

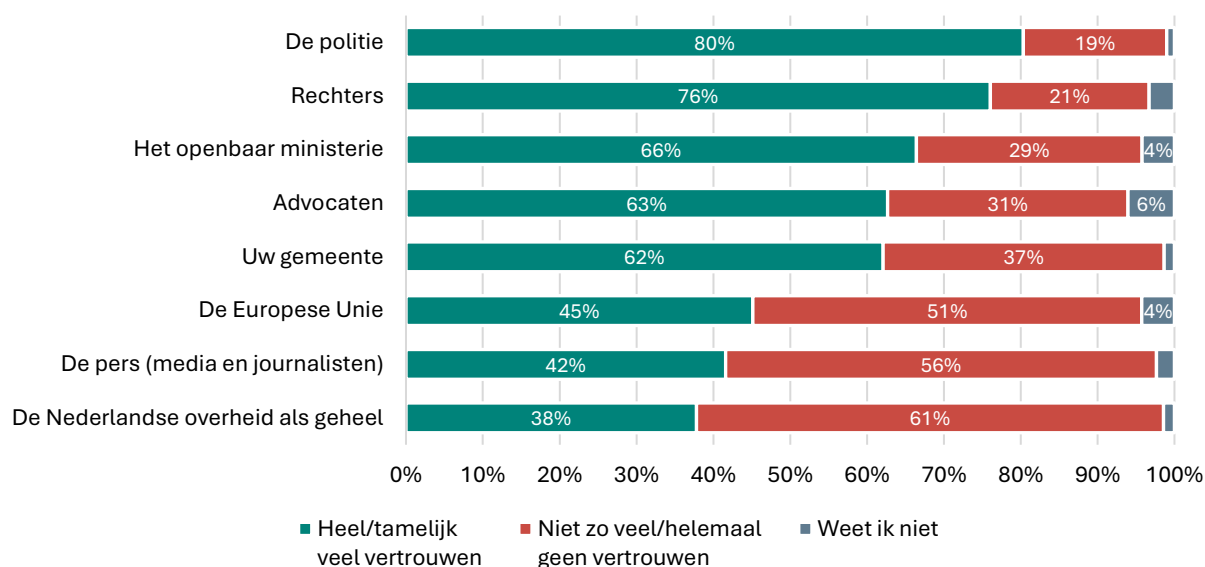
Nederlanders hebben meer vertrouwen in justitiële instituties dan in de media en de Nederlandse overheid als geheel. Vooral de politie (80%) en rechters (76%) krijgen vertrouwen van de Nederlandse bevolking. Twee derde (66%) vertrouwen in het openbaar ministerie en ruim zes op de tien (63%) in advocaten.

Van de voorgelegde bestuurslagen, heeft de Nederlandse bevolking het meeste vertrouwen in hun eigen gemeente (62%). Minder dan de helft van de Nederlanders heeft vertrouwen in de Europese Unie (45%) en de overheid als geheel (38%). Tijdens de coronacrisis lag het vertrouwen in de overheid relatief hoog, maar sindsdien schommelt het rond de 30 à 40 procent.²

Ook het vertrouwen in de pers is relatief laag (42%).

Figuur 2.1: Hieronder ziet u een aantal instituten en (beroeps)groepen. Hoeveel vertrouwen heeft u in elk van deze instituten of (beroeps)groepen?

Basis: volledige steekproef (n = 1.047).

Laagopgeleiden hebben significant minder vertrouwen in overheids- én justitiële instanties dan hoogopgeleiden. Zo heeft ruim acht op de tien (85%) van de hoogopgeleide Nederlanders (tamelijk) veel vertrouwen in rechters, tegenover ruim zes op de tien (65%) laag opgeleide Nederlanders. De helft van de hoogopgeleiden (49%) heeft (vertrouwen in de overheid, terwijl maar een kwart van de laagopgeleiden (26%) de overheid vertrouwt.

² Zie: [Vertrouwen in de overheid - Ipsos I&O Publiek](#)

2.2 Democratische rechtsstaat volgens Nederlanders: vrijheid, gelijkheid en volksvertegenwoordiging

Nederlanders benadrukken met name democratische aspect

We vroegen respondenten om in hun eigen woorden de betekenis van een democratische rechtsstaat uit te leggen.³

Het merendeel van de respondenten benadrukt in hun antwoord het democratische aspect: een gekozen overheid die het volk vertegenwoordigt door middel van vrije en eerlijke verkiezingen. Volgens hen betekent een democratische rechtsstaat dat het volk inspraak heeft en de overheid luistert naar alle burgers, maar dat de macht van de overheid wel wordt beperkt door de wet.

- *“De macht behoort bij het volk te behoren en het volk heeft invloed op de wijze waarop het land wordt bestuurd.”*
- *“Een staat waarbij wetten democratisch worden opgesteld en verschillende instituten met verschillende rollen die democratische wetten beschermen en naleven.”*
- *“Het bestuur is een gekozen volksvertegenwoordiging, waarin iedereen zich aan de wet moet houden.”*

De begrippen "vrijheid" en "gelijkheid" kwamen ook veelvuldig voor in de antwoorden. Vrijheid werd vaak geassocieerd met persoonlijke vrijheid en vrijheid van meningsuiting. Gelijkheid werd voornamelijk omschreven als gelijke behandeling, gelijkheid voor de wet en gelijke kansen voor iedereen.

- *“Gelijkheid (zonder aanzien des persoon), rechtvaardigheid, transparantie/openheid”*
- *“Vrijheid van meningsuiting, stemmen en keuze.”*
- *“Gelijke rechten en plichten voor iedereen.”*

Veel respondenten noemden ook de scheiding der machten en de onafhankelijkheid van verschillende staatsinstituties als essentiële kenmerken van een democratische rechtsstaat. Hoewel het zeker als belangrijk wordt beschouwd, vooral door respondenten die een meer gedetailleerd begrip van het systeem tonen, wordt het niet zo vaak expliciet benoemd als het stemrecht en de keuze van het volk

- *“Scheiding der machten, de belangen van minderheden worden meegenomen in besluiten.”*
- *“Scheiding van staat en rechtspraak en onafhankelijkheid voor rechters. Recht op advocaat, onschuldig tot schuldig bewezen is.”*

Laag- en middelbaaropgeleide respondenten benadrukken met name het democratische aspect (de invloed van het volk), terwijl hoogopgeleiden in hun antwoorden vaker het rechtstatelijke aspect (gelijkheid voor de wet, scheiding der machten) benoemen.

³ Zeven op de tien respondenten vulden deze vraag in, het overige deel (29%) wist geen antwoord op de vraag of wilde geen antwoord geven.

2.3 Goede kennis van de democratische rechtsstaat

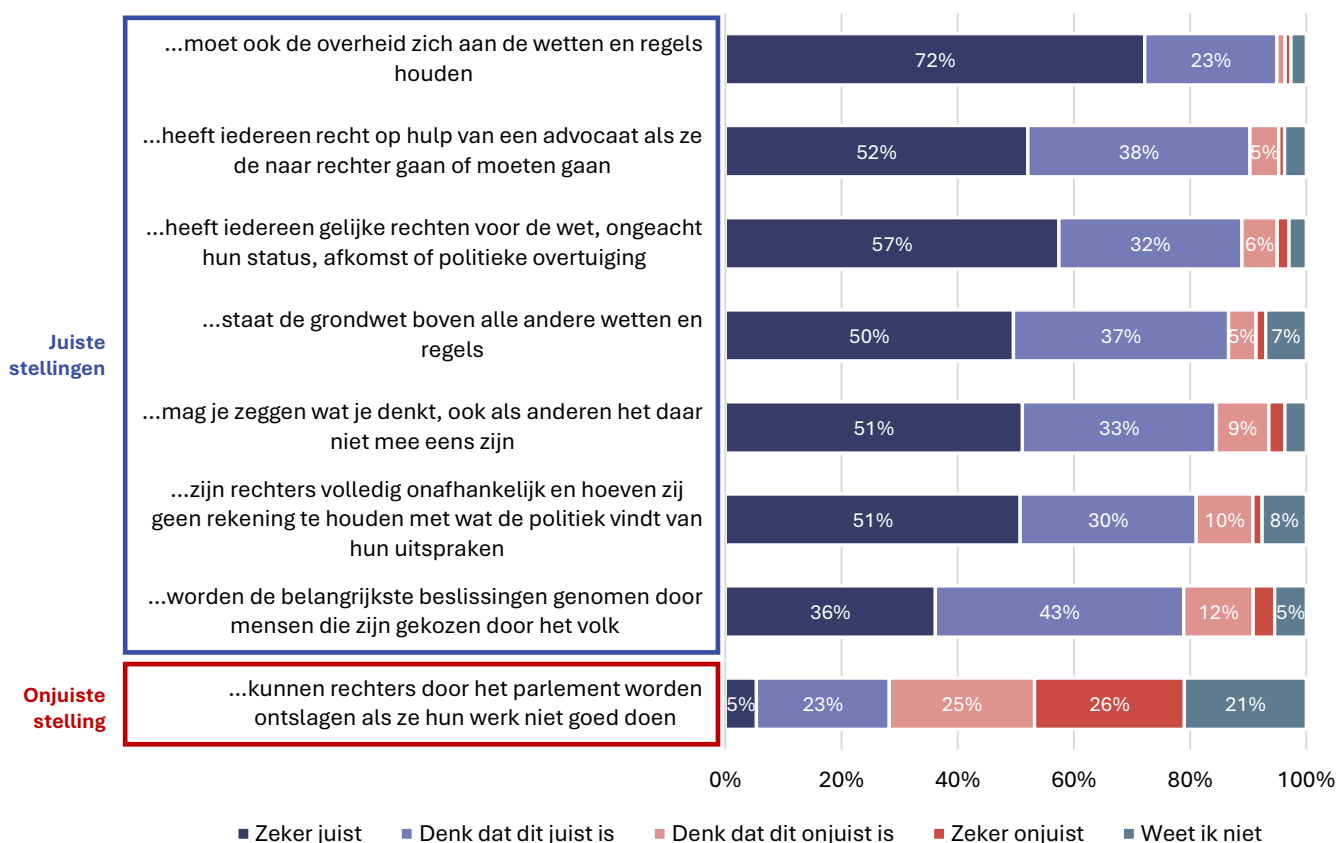
Nederlanders goed bekend met principes van democratische rechtsstaat

Respondenten kregen een aantal stellingen te zien over de rechtsstaat, waarvan ze konden aangeven of ze (denken) dat de stelling juist of onjuist is. Een van deze stellingen was in werkelijkheid onjuist, de rest was juist (zie figuur).

Nederlanders weten over het algemeen goed welke kenmerken bij een democratische rechtsstaat horen. Zo weet bijna iedereen (zeker) dat de overheid zich, net als burgers, aan wetten en regels dient te houden (95%). Ook weet het grootste deel van de Nederlanders dat iedereen recht heeft op hulp van een advocaat (90%) en gelijke rechten heeft voor de wet (89%). Hoewel de meerderheid weet dat rechters politiek onafhankelijk zijn (81%), denkt een tiende (10%) dat dit niet zo is. Ruim een kwart (28%) denkt onterecht dat rechters ontslagen kunnen worden door het parlement. Over het feit dat in een democratische rechtsstaat de belangrijkste beslissingen worden genomen door gekozen politici bestaat de meeste twijfel: vier op de tien (43%) denkt dat dit juist is, maar durft het niet met zekerheid te zeggen, twaalf procent denkt dat dit onjuist is.

Figuur 2.2: Hieronder staan een aantal uitspraken over de democratische rechtsstaat. Kunt u voor iedere uitspraak aangeven of deze volgens u juist of onjuist is? In een democratische rechtsstaat...

Basis: volledige steekproef (n = 1.047).

De kennis van democratische rechtsstaat is het hoogst onder 65-plussers, hoog opgeleiden, mannen en mensen met veel vertrouwen in de democratische rechtsstaat in Nederland.

2.4 Grondwet en meerderheidsstem even belangrijk

Helpt Nederlanders ziet evenveel belang in volksstem en rechtsstaat

In een democratie bepaalt de meerderheid van de kiezers wie er in het parlement zitten en wordt de macht van de overheid begrensd door de rechtsstaat en de Grondwet. Volgens de helft van de Nederlanders (48%) zijn beide beginselen even belangrijk. Degenen die wel kiezen, kiezen vaker voor het rechtsstatelijke element (30%). Een vijfde (18%) vindt dat de meerderheidsstem van het volk het zwaarst zou moeten wegen.

Figuur 2.3: Wat vindt u? In een democratie is uiteindelijk het belangrijkste...

Basis: volledige steekproef (n = 1.047).

Rechter mag beleid toetsen, maar politiek mag zich niet met rechterlijke uitspraken bemoeien

Stellingen vangen een issue in een enkele zin. Daarmee worden dilemma's niet altijd expliciet gemaakt. We legden daarom twee stellingen voor in een *split-run* experiment. De steekproef wordt hierbij willekeurig in twee groepen verdeeld.⁴ De ene groep kreeg de basisstelling: 'Rechters moeten de overheid kunnen dwingen beleid te veranderen als het ingaat tegen de wet.' De andere groep kreeg deze stelling met een expliciet dilemma: '...ook als de meerderheid van het parlement dat beleid wel wil.' Zo kunnen we het effect van het dilemma inzichtelijk maken.

Rechters in Nederland kunnen het beleid van de Nederlandse overheid toetsen op overeenstemming met de wet (toetsingsrecht). Het is aan de wetgevende of uitvoerende macht om nieuw, rechtmatig beleid te maken. De meerderheid van de Nederlanders vindt dat rechters de overheid zouden moeten kunnen dwingen om onwettelijk beleid aan te passen. Bijna driekwart van de Nederlanders (73%) vindt dat rechters de overheid wel zouden moeten kunnen dwingen tot ander beleid als het ingaat tegen de wet, een tiende (10%) vindt dat niet.

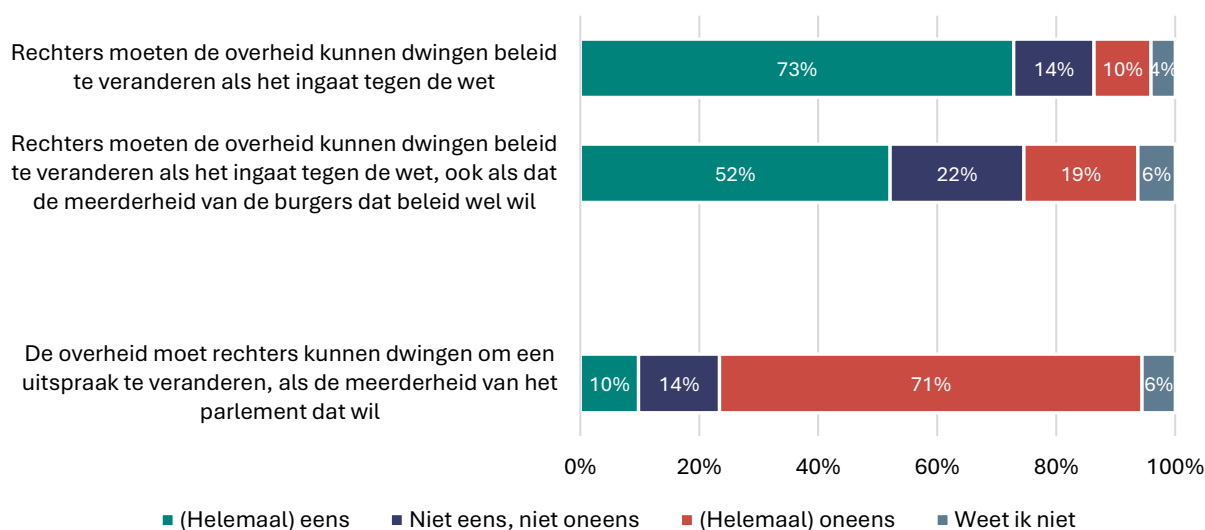
⁴ Beide substeekproeven blijven representatief voor de Nederlandse bevolking.

Als we aan de stelling toevoegen dat het gaat om beleid dat de meerderheid van de burgers wil, vindt nog de helft dat rechters de overheid moeten kunnen dwingen dit beleid te veranderen als het ingaat tegen de wet. De steun voor het principe neemt dus duidelijk af, maar nog steeds staan de meesten hierachter.

Tegelijkertijd vinden de meeste Nederlanders dat uitspraken van rechters onafhankelijk moeten blijven van de wensen van het parlement. Zeven op de tien (71%) vinden dat de overheid rechters niet zou moeten kunnen dwingen tot andere uitspraken. Een tiende (10%) deelt deze mening niet, de rest heeft er geen (uitgesproken) mening over.

Figuur 2.4: Stellingen over de verhouding tussen politieke en rechterlijke macht

‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?’ De eerste twee stellingen zijn in split-run voorgelegd (n = 532 en n = 515). De derde stelling is aan de volledige steekproef (n = 1.047) voorgelegd.

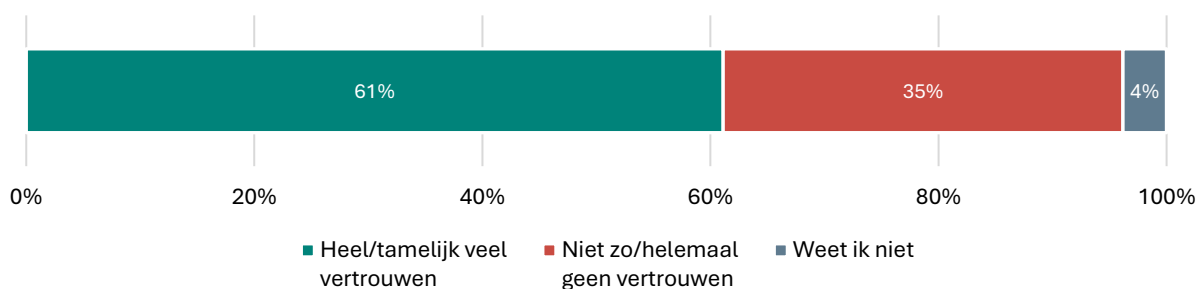

2.5 Meerderheid vindt dat democratische rechtsstaat goed functioneert

Ruim de helft vertrouwt werking democratische rechtsstaat in Nederland; een derde niet

Zes op de tien Nederlanders (61%) vertrouwen erop dat de democratische rechtsstaat in Nederland werkt zoals deze zou moeten werken. Meer dan een derde (35%) heeft weinig of helemaal geen vertrouwen dat de democratische rechtsstaat in Nederland goed werkt.

Figuur 2.5: Hoeveel vertrouwen heeft u erin dat de democratische rechtsstaat in Nederland werkt zoals bedoeld? Basis: volledige steekproef (n = 1.047).

Met name hoogopgeleiden (70%) hebben er vertrouwen in dat de rechtsstaat in Nederland werkt zoals bedoeld. Onder laagopgeleiden en middelbaaropgeleiden is dit vertrouwen veel lager (respectievelijk 42% en 38%).

Maatschappelijke rechtszaken

3 Maatschappelijke rechtszaken

3.1 Maatschappelijke rechtszaken vooral geassocieerd met milieuzaken

Respondenten kregen de volgende toelichting te lezen:

In Nederland kunnen burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties naar de rechter stappen als zij denken dat de overheid zich niet aan de wet houdt. Soms gaat zo'n rechtszaak tegen de overheid over een breed maatschappelijk thema waar ook veel politieke discussie over is, bijvoorbeeld over mensenrechten, gezondheid of milieu.

Vervolgens vroegen we hen of zo'n rechtszaak tegen de overheid kennen, en zo ja, welke. De helft (49%) kent een rechtszaak tegen de overheid. Milieu- en klimaatzaken worden veruit het vaakst genoemd, zoals die aangespannen door Urgenda, Greenpeace, MOB (Mobilisation for the Environment)/Johan Vollenbroek en Milieudefensie. Ook zaken rond de stikstofuitstoot, Shell en de gaswinning in Groningen, en de toeslagenaffaire komen in veel antwoorden terug. Verder noemt een aantal respondenten rechtszaken tegen Schiphol, bijvoorbeeld vanwege geluidsoverlast. Een enkeling noemt rechtszaken tegen asielaatregelen, coronamaatregelen en belastingregels. N.B.: Deze associaties geven alleen weer waar respondenten aan denken bij maatschappelijke rechtszaken. Ze impliceren geen steun voor rechtszaken in het algemeen of voor specifieke onderwerpen.

Ruim de helft van de Nederlanders onder de 34 (57%) kent geen rechtszaken tegen de overheid. Ook is deze kennis lager onder vrouwen en laag- en middelbaaropgeleiden.

3.2 Steun maatschappelijke rechtszaak afhankelijk van onderwerp

Om te onderzoeken hoe Nederlanders aankijken tegen maatschappelijke rechtszaken, maakten we gebruik van een survey-experiment. Respondenten werden willekeurig in drie groepen ingedeeld. De eerste groep kreeg de vraag 'Vindt u het een goede of een slechte zaak als burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties rechtszaken tegen de overheid voeren?' zonder verdere toelichting. De tweede groep dezelfde vraag, maar kreeg eerst een voorbeeld over een rechtszaak van een milieuorganisatie te lezen. De derde groep kreeg eerst een voorbeeld van een boerenorganisatie. De experimentele opzet was dus als volgt:

Groep 1	Geen toelichting
Groep 2	"Een voorbeeld van een maatschappelijke rechtszaak is dat een milieuorganisatie een rechtszaak aanspant tegen de overheid, omdat de overheid volgens haar niet genoeg doet om de klimaatdoelen te halen. Met de rechtszaak wil de organisatie de overheid verplichten om de uitstoot van broeikasgassen sneller te verminderen."
Groep 3	"Een voorbeeld van een maatschappelijke rechtszaak is dat boeren een rechtszaak aanspannen tegen de overheid, omdat zij vinden dat de regels over de uitstoot uit mest te streng zijn. Met de rechtszaak willen de boeren bereiken dat de regels minder streng worden."

Zo onderzoeken we in hoeverre Nederlanders het principe van rechtszaken tegen de overheid onderschrijven, maar ook in welke mate deze houding afhangt van de invulling van de rechtszaak.

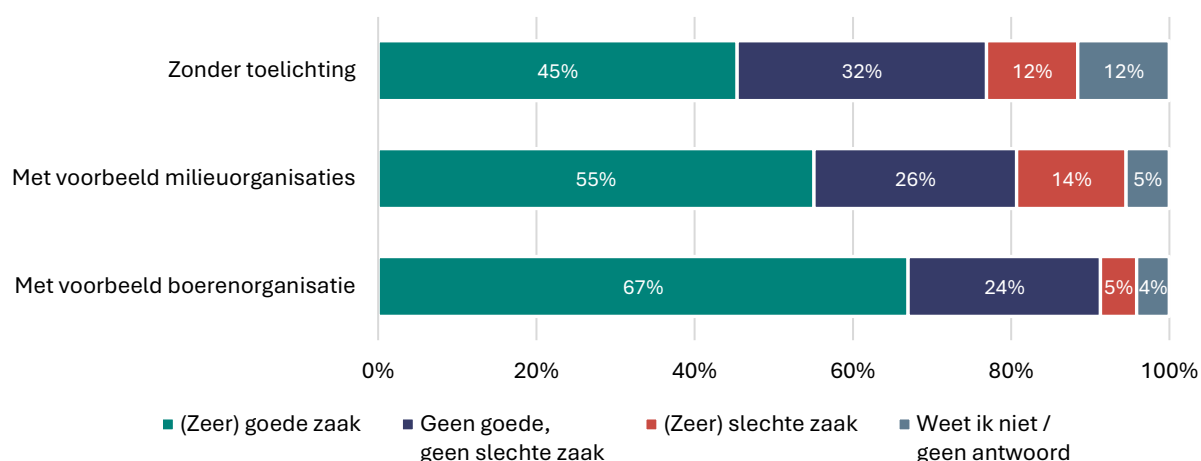
Helpt vindt rechtszaken tegen overheid goede zaak; stijgt bij specifieke voorbeelden

Zonder verdere toelichting⁵, vindt bijna de helft (45%) van de Nederlanders het een (zeer) goede zaak dat burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties rechtszaken tegen de overheid voeren. Een derde (32%) heeft hier geen uitgesproken mening over en twaalf procent vindt het een slechte zaak.

Het toevoegen van concrete voorbeelden aan de vraag doet het aandeel dat de rechtszaken een 'goede zaak' vindt stijgen. Nederlanders vinden maatschappelijke rechtszaken eerder een goede zaak als ze net het voorbeeld over boerenorganisaties hebben gelezen dan over milieuorganisaties. Na het voorbeeld van milieuorganisaties zegt 55 procent rechtszaken tegen de overheid een goede zaak te vinden (en 14% slechte zaak), na het voorbeeld van boerenorganisaties is dat 67 procent (en 5% slechte zaak). De steun voor maatschappelijke rechtszaken is dus deels afhankelijk van de inhoud van de zaak.

Figuur 3.1: Vindt u het een goede of een slechte zaak als burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties rechtszaken tegen de overheid voeren?

Zonder toelichting is de vraag aan de volledige steekproef (n=1.047) voorgelegd. De stelling met milieuorganisaties als voorbeeld is aan n=515 voorgelegd en voor boerenorganisaties aan n=532.

Met name jongeren van 18-24 jaar en hoogopgeleiden vinden rechtszaken tegen de overheid een (zeer) goede zaak (respectievelijk 82% en 72%).⁶

Respondenten konden in een open antwoord toelichten waarom ze vinden dat rechtszaken tegen de overheid wel of geen goede zaak zijn.

Voorstanders: essentiële waarborg voor democratische rechtsstaat

Voorstanders van het recht om de overheid voor de rechter te dagen stellen dat de overheid, net als burgers, zich aan de wet moet houden en zien dit als een essentieel onderdeel van de rechtsstaat en democratische controle. Rechtszaken worden beschouwd als een effectief middel om overheidsbeslissingen te corrigeren. Ook vinden voorstanders het een goede manier voor burgers en organisaties om hun belangen te verdedigen. Hieronder enkele illustrerende citaten:

⁵ Zoals eerder vermeld, kan de helft van de Nederlanders (49%) spontaan een specifiek voorbeeld noemen van een maatschappelijke rechtszaak, met name een klimaatzaak.

⁶ Gebaseerd op de groep zonder toelichting.

- *“Als de overheid haar werk niet goed doet, en tegen de eigen wetgeving ingaat, dan moet ze tot de orde worden geroepen.”*
- *“Dat betekent dat ook de overheid niet boven de wet staat en zich aan afspraken moet houden.”*
- *“Hiermee is er controle op de uitvoerende tak van de overheid.”*
- *“Anders kan de overheid helemaal doen waar ze zelf zin in hebben, dat is niet de bedoeling.”*
- *“Het is een van de essenties van een democratische rechtsstaat.”*

Respondenten die het voorbeeld van boerenorganisaties kregen, benadrukken vaker dat de overheid soms beslissingen neemt zonder voldoende inzicht in de praktische gevolgen.

- *“Soms wordt er politiek een keuze gemaakt en is het in de praktijk niet uit te voeren.”*

Tegenstanders: ondermijning effectief en democratisch bestuur

Tegenstanders van rechtszaken tegen de overheid uiten verschillende bezwaren. Ze stellen dat deze procedures effectief bestuur belemmeren door beleidsuitvoering te vertragen of te verhinderen. Velen van het zien het als ondermijning van democratische besluitvorming, waarbij een kleine groep via de rechter beleid kan beïnvloeden dat door een meerderheid is bepaald. Daarnaast worden zorgen geuit over de kosten voor de samenleving en het risico van overmatig gebruik van rechtszaken voor triviale kwesties. Sommigen vrezen misbruik om bepaalde ideologieën op te leggen, een zorg die vooral naar voren komt bij respondenten die het voorbeeld van milieuorganisaties kregen. Sommigen vrezen dat "elke gek" een zaak kan aanspannen en dat rechtszaken overmatig worden gebruikt voor "elk wissewasje".

- *“Dan ben je het dus niet eens met het beleid van een overheid, die de meerderheid heeft gekozen. Je zorgt alleen maar voor meer verdeeldheid in het land.”*
- *“Denk dat deze mensen doorslaan, en kosten wat het kost hun zin door willen drukken. En zeker geen oog hebben dat een grote meerderheid het niet met hun eens zijn.”*
- *“Omdat het veel vertraging geeft en om elk wissewasje een zaak gestart kan worden.”*
- *“Rechters horen zich niet te bemoeien met de politiek. De Tweede en Eerste Kamer zijn er om de regering te controleren.”*
- *“Dan kun je nooit beleid uitvoeren.”*

Middenstanders: spanningsveld tussen politiek en rechtspraak

Nederlanders die rechtszaken tegen de overheid geen goede, maar ook geen slechte zaak vinden lichten toe dat het voor hen afhankelijk is van de specifieke zaak en zien zowel positieve als negatieve kanten. Deze respondenten erkennen het belang van deze mogelijkheid als controlemechanisme in een democratie, maar uiten ook zorgen over mogelijke misbruik, vertragingen in besluitvorming, hoge kosten voor de samenleving en de belasting op het rechtssysteem. Veel respondenten worstelen met de balans tussen democratie en rechtspraak. Sommigen vinden dat zaken via democratische processen moeten worden opgelost, niet via de rechter. Anderen zien rechtszaken als een noodzakelijk controlemechanisme in een democratie.

- *“Belangenbehartiging moet via de politiek lopen en niet via de rechter. Alleen als de overheid niet volgens de wet handelt, mag er een rechtszaak worden gestart.”*
- *“Burgers moeten wel een rechtszaak tegen de overheid kunnen voeren omdat we in een rechtstaat leven.”*
- *“De rechterlijke macht dient geen politiek te bedrijven.”*
- *“Hoeft niet altijd in het belang van de meerderheid van de bevolking te zijn.”*
- *“Onnodige rechtszaken frustreren het toch al krappe rechtssysteem.”*

3.3 Sterke behoefte aan transparantie bij rechtszaken tegen overheid

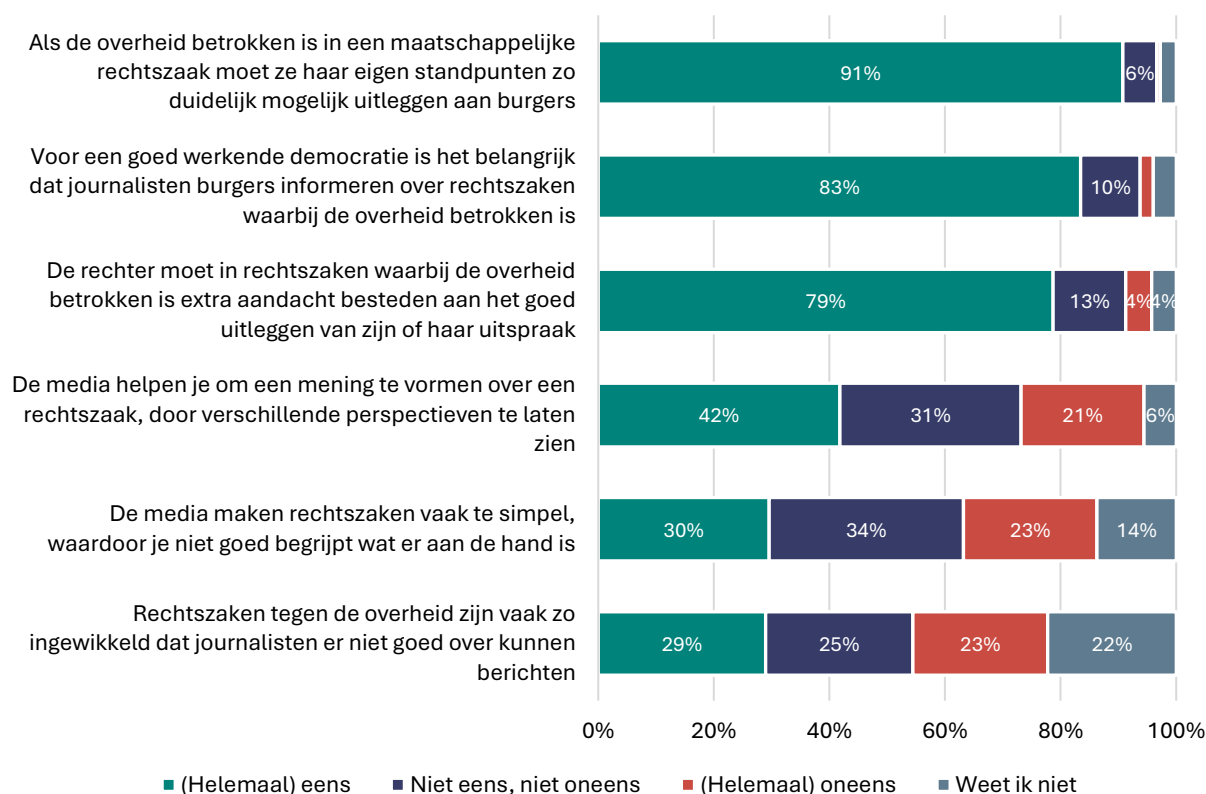
Overheid, rechters en journalisten verantwoordelijk voor informatievoorziening

Nederlanders vinden een goede informatievoorziening rondom rechtszaken belangrijk. Deze opvatting wordt gedeeld door zowel voorstanders als tegenstanders van rechtszaken tegen de overheid. Een zeer ruime meerderheid vindt dat de overheid haar standpunten in rechtszaken goed moet uitleggen (91%) en dat rechters hun uitspraken goed moeten uitleggen (79%). Ook moeten journalisten volgens de meeste Nederlanders (83%) burgers goed informeren over rechtszaken waarbij de overheid betrokken is.

Over hoe goed de media momenteel haar informerende rol uitvoert zijn de meningen verdeeld. Vier op de tien (42%) vinden dat de media hen goed helpt een mening te vormen over rechtszaken door verschillende kanten te belichten. Een vijfde (21%) vindt dat echter niet en ongeveer een derde (31%) heeft hier geen mening over. Drie op de tien (30%) vinden daarnaast dat de media rechtszaken vaak te simpel weergeven om er een goed beeld van te krijgen. Ook vinden drie op de tien (29%) dat rechtszaken tegen de overheid te ingewikkeld zijn om er goed over te kunnen berichten als journalist. Een kwart (23%) is het hier niet mee eens.

Figuur 3.2 Stellingen over informatievoorziening bij rechtszaken tegen de overheid.

Basis: volledige steekproef (n = 1.047).

Nederlanders die weinig vertrouwen hebben in de rechtsstaat, zijn vaker van mening dat de media haar informerende rol momenteel niet goed vervult. Toch vinden ze wel dat de media deze rol zou moeten spelen. Deze groep is minder geneigd te denken dat de pers hen helpt een goede mening te vormen

over rechtszaken door verschillende perspectieven te belichten (33%). Bovendien vinden ze vaker dat de media rechtszaken te simplistisch weergeven (36%).

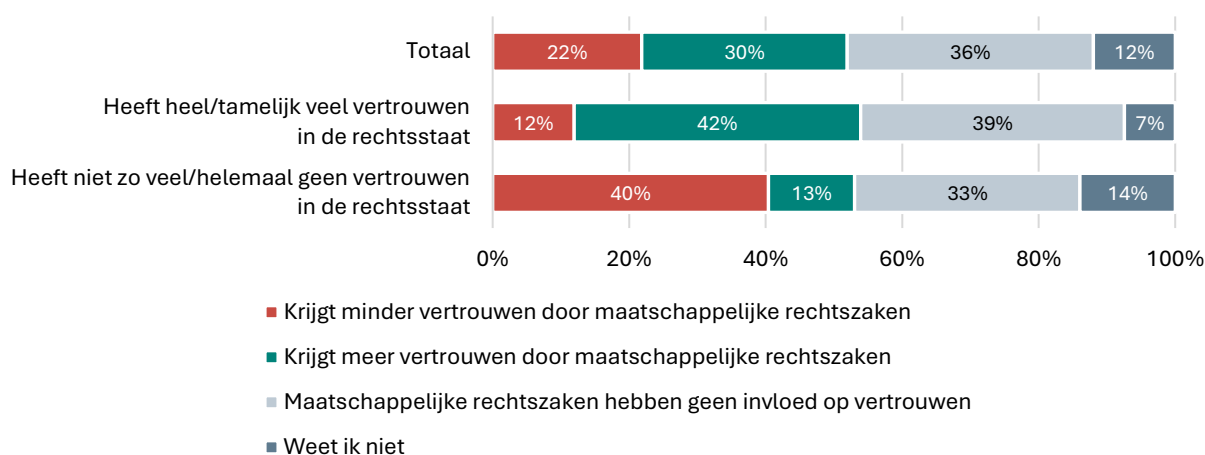
3.4 Rechtszaken tegen de overheid vergroten wantrouwen bij sceptici

Meer of minder vertrouwen door rechtszaken hangt af van hoeveel vertrouwen iemand al heeft

Maatschappelijke rechtszaken hebben uiteenlopende effecten op het vertrouwen in de rechtsstaat. Ruim een derde (36%) zegt dat juridische procedures tegen de staat geen invloed hebben op hun algehele vertrouwen in de rechtsstaat. Bij drie op de tien Nederlanders (30%) zorgen dit soort rechtszaken juist voor méér vertrouwen, bij circa een kwart (22%) voor minder.

Dit hangt echter sterk samen met hoeveel vertrouwen iemand al heeft. Bij Nederlanders die (al) vertrouwen hebben in de rechtsstaat, vergroten rechtszaken vaker hun vertrouwen. Terwijl bij Nederlanders die al weinig vertrouwen hebben, rechtszaken juist voor nóg minder vertrouwen zorgen.

Figuur 3.3: Hebben rechtszaken tegen de overheid invloed op uw vertrouwen in een goed werkende democratische rechtsstaat in Nederland? Basis: n=690.

Onder jongeren (18-34 jaar) vergroten rechtszaken tegen de overheid vaker vertrouwen in de rechtsstaat dan onder oudere leeftijdsgroepen (>35).

3.5 Nederlanders verdeeld over grenzen tussen politiek en rechtspraak

Helpt vindt dat politici zich moeten uitspreken over rechtszaken

De meningen van Nederlanders over de rol van politici en rechters in juridische procedures tegen de overheid lopen uiteen. De helft van de Nederlanders vindt dat politici hun mening over rechtszaken duidelijk moeten maken, ook als deze nog in behandeling zijn. Aan de andere kant vindt ook een flinke groep vindt (39%) dat politici in Nederland te vaak kritiek hebben op uitspraken van rechters.⁷ Ruim een derde (36%)

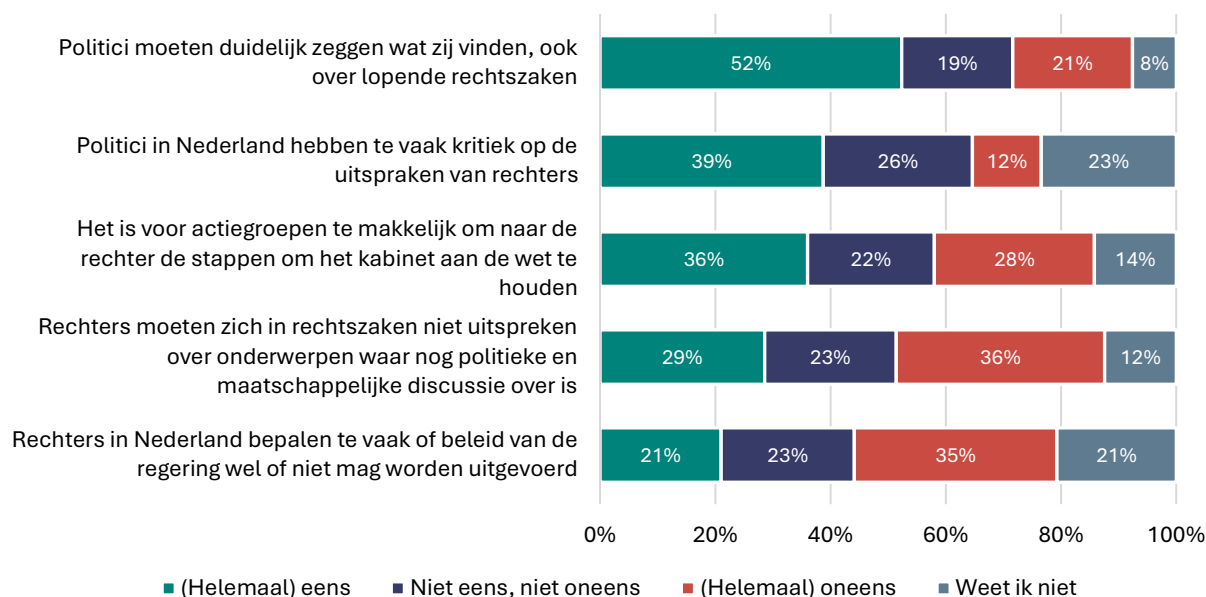
⁷ Deze twee opvattingen gaat voor een deel ook samen. Enerzijds vindt dit deel dus dat politici zich moeten uitspreken over rechtszaken, maar anderzijds vindt dit deel ook dat dit geen kritiek op uitspraken van rechters mag zijn.

vindt dat het voor actiegroepen te makkelijk is om naar de rechter te stappen om het kabinet aan de wet te houden.

Een derde van de Nederlanders (29%) vindt dat rechters zich niet moeten uitspreken over onderwerpen waar nog politieke en maatschappelijke discussie over is, maar een grotere groep vindt dat niet (36%). In lijn daarmee, vindt een op de vijf (21%) dat rechters te vaak bepalen of beleid van de regering mag worden uitgevoerd, maar ruim een derde (35%) is het daar niet mee eens.

Figuur 3.4 Stellingen over wisselwerking tussen politieke en rechterlijke macht

Basis: volledige steekproef (n = 1.047).

Voorals Nederlanders van 50 jaar en ouder, en mensen met een laag of middelbaar opleidingsniveau, vinden dat politici hun mening over rechtszaken duidelijk moeten uiten. Deze groepen vinden ook vaker dat rechters te vaak beslissen of beleid wel of niet mag worden uitgevoerd en zich niet moeten uitspreken over onderwerpen waar nog discussie over is. Hoogopgeleiden vinden vaker dat politici te veel kritiek leveren op rechterlijke uitspraken (49%). Mannen, laagopgeleiden en mensen met weinig vertrouwen in de Nederlandse rechtsstaat zijn het vaakst van mening dat actiegroepen te gemakkelijk naar de rechter kunnen stappen. Jongeren onder de 34 delen deze opvatting het minst vaak.

Contactgegevens

Ipsos I&O

Zuiderval 70
7543 EZ Enschede
053 - 200 52 00

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
020 – 308 48 00

Amstelveenseweg 760
1081 JK Amsterdam
020 - 607 07 07

Ericssonstraat 2
5121 ML Rijen
020-607 07 07

